

Recensioner

Christopher Norris: *Deconstruction: Theory and Practice*, Methuen 1982.

I sin uppsats "Philosophy as a Kind of Writing" 1978 skriver Richard Rorty, professor vid Princeton, att det finns två slags filosofer; trots ständig rivalitet är de förhindrade att ta en öppen konfrontation med varandra: de kan likt öst och väst i talesättet aldrig mötas. Enligt det ena slaget är filosofi en förnuftsdialog under spaning efter den Sanning som flytt respektive möjligen undflydde redan de gamla grekerna (i *Philosophy and the Mirror of Nature*. Princeton U P 1980 kallar Rorty dessa för institutionsvänliga; motsatsen är de institutionsfientliga). Det andra slaget av filosofer uppträder under stor inbördes disparitet; gemensamt för dem är att de tillbakavisar all kyrksamhet hos det rena förnuftets menighet; de livnär sig mest av att gripa sig an dess konsensus eller *doxa* medelst skilda säregenheter, uttryckta i stil, åthävar, attityder eller förhållningssätt. Om av omutlig maktlöshet, motiverat raseri, gudomlig inspiration eller grundad skepsis må vara osagt: angräparens verk mynnar ut i dissensus eller *paradoxa*.

Professor Rortys iakttagelse finns återopad i en populariserande, föredömligt kortfattad framställning som till all lycka finns att tillgå i den redan rika, men mer eller mindre stritt strömmande och i många ögon säkerligen förvirrande flod av alster som kan lägga till eller dra ifrån något av förståelsen för det fenomen, som hittills mest kallats *poststrukturalism*. Jag väljer här att i anslutning till titeln på Christopher Norris' framställning (*Deconstruction: Theory and Practice*) stanna inför termen *dekonstruktionsfilosofi*.

Det må vara sant, att floden ännu inte drabbat svensk kust med någon större vrede. Men redan *möjliga* undervattenslägen kan, som bekant, te sig oroande nog för kustbevakande intelligenser. Och ett eller annat djävulsporl eller periskop har väl redan dykt upp – främst i gestalt av tidskriften *KRIS (Kritik Estetik Politik)* respektive förra sommarens kulturdebatt i den något utdragna konsten att inte angöra en brygga; diskussionen i det senare fallet gällde visserligen poetik och kritik, alltså materier som – åtminstone enligt dekonstruktionens filosofer – är filosofin betydligt mer angränsande än vad som vanligen brukar antas (och där den fö hittills enda publicerade boken, Anders Olssons *Mälden mellan stenarna*, Bonniers 1981, kan förtjäna en genomläsning för dess egen skull).

Alldeles oberoende av möjliga möten, under eller ovan vattenytan, har Norris' *Deconstruction* egenskaper som borde vara presentabla för svensk publik, vilket någon svensk förläggare kanske kunde ta *ad notam*. Att på ett begränsat antal sidor och utan att förfalla till imitativ plåga presentera dekonstruktionsfilosofernas tankar – svårare uppgift får man leta efter! Men Norris löser sig från den med saklig ackuratess och gott grepp över ämnet. Själv tycks han utgå tyst från antagandet att problem inom litteraturkritik, estetik och filosofi äger nära samre. Arten och graden av förbindelsen har ventilerats sedan länge, men till förtjänsterna med Norris' arbete hör att den blivit läsvärd både för litteraturvetare och filosofistuderande.

Norris bör väl själv snarast föras till gruppen litteraturvetare. Han tar sin utgångspunkt i två välkända företeelser: strukturalismen respektive den sk nya kritiken (*new criticism*). Som strukturalismens ättefader framstår Kant. Mellan världen och människans kunskap om världen ligger varseblivningar, fenomen eller sinnesdata – det visste väl redan Platon; och Hume visste att de *var* all världen. I Kants utformning bildar det som ligger mellan världen och vår kunskap om den som *Ding an sich* en struktur. Vad termen *struktur* än ska betyda – och Norris ger sig inte in på denna fråga – så är det väl klart, att det finns vissa, om ibland än oegentliga släkdrag mellan låt säga Kants åskådningsformer och tankekatégorier, en Chomskys syn på lingvistisk kompetens, repertoar å den ena sidan, och å den andra sidan den nya kritikens uppfattning att det mellan läsaren av ett budskap i t ex diktens form ligger en språklig struktur, vilken diktverket reser likt en byggnad, som sedan blir det auktoriserade föremålet för mäklari på firma New Criticism Inc. Att tro att man helt enkelt skulle kunna omskriva diktverkets innehåll och mening på vanlig vardagsprosa är att begå vad nestorn på området, Wimsatt, stämplat som omskrivningskätter (*heresy of paraphrase*) – lika dumt som att tro att man kan uppfatta något som inte finns till i den kantska tiden eller rummet, i den lingvistiska kompetensen, i den av Gud instiftade cartesianska logiken, eller vad man vill välja för jämförelsematerial.

Likt och olikt mellan diktverkets, tankeformernas eller repertoarernas ställning som autonoma sk strukturer utreds inte i allmänhet av Norris. Kanske är det heller inte att begära. Norris grepp, som jag förenklat framställt det här, är tankeväckande och ganska fruktbarande. Det räcker ju. Den som hellre önskar det, kan få Derrida implacerad i den franska 1900-talsfilosofins specifika ramar genom att vända sig till förslagsvis *Modern French Philosophy* (Cambr U P 1980) av Vincent Descombes. Detta inte fullt ut riktigt sammahållna arbete, som också bär spår av att ha blivit översatt (originaltitel: *Le Même et L'Autre*, Ed de Minuit 1979), uppvisar ett stundom överrikt detaljarbete, här och var med mycket uppenbara förtjänster även för den oinitierade, men detta grepp på Derrida och dekonstruktionsfilosofin lider framför allt denna strömning åläggs en rent tidsmässig (och dessutom förstås nationell) karaktär: dekonstruktionsfilosofin blir sedd som en strukturalismens ersättare eller besynnerliga vidareutvecklare i tid och rum – som just *post*strukturalism. Detta kan bli missvisande (jfr den kulturdebatterade svårigheten när det gäller att bestämma vad den sk *postmodernismen* ska anses vara för fågel). Namnet *poststrukturalism* är väl mest talande i det land där strukturalismen under 1900-talet innehavt sin mest framskjutna position och rentav utvecklats till en heltäcknings-teori för kulturutvecklingar *in toto*. Men om termen *strukturalism* och *struktur* inte ska betyda mycket mer än ”byggnad” respektive föreställningsvärldars ”arkitektoniska autonomi” t ex, så finns det åtskilliga katter som kan bli grå. Och kanske kan man misstänka, att det är något av denna utsuddningseffekt som ligger bakom det faktum att den nya kritiken med dess särskilda sätt att titta på strukturer av estetisk relevans visat sig förlora mark till Derrida och efterföljare på framför allt Harvard och Johns Hopkinsuniversiteten? Norris presenterar hur som helst strukturalismen som en form av nykantianism *utan* transcendentalt subjekt, men *med* bibehållet transcendentalt objekt: över och bortom den litteraturkritiska eller filosofiska uttydarens blotta horisont av de församlade repertoarernas och perciperade

sinnesdatas fenomenalia respektive parafernalia reser sig Verkligheten som en i förstone osynligt bakomliggande ”byggnad”: *Dichtung* för litteraturvetaren, *Wahrheit* för filosofen – i båda fallen *struktur* (med lämplig -ism inkopplad).

Vad har då dekonstruktionsfilosofin för betydelse, och vad innebär den? En utgångspunkt kan vara Nietzsche som – argumenterar Norris – spelar en betydande roll. Hans roll har dock inget med idéhistorisk skuldsättning i sedvanlig bemärkelse att göra: det är snarast fråga om en stil eller anda, säregenhet i åthäva, replik och gest (jfr Rortys ord ovan). Enligt Nietzsche hade ju den apollinska (eller om man så vill: upplysningsfilosofiska, rationalistiska) ådran inom västerländskt tänkande undertryckt sin motsats, den dionysiska. Den grundläggande illusionen i all västerländsk filosofi av rationalistiskt snitt är nu enligt Derrida tron att man kan nå en objektiv sanning som vore oberoende av språket. Men språket är godtyckligt, dess formuleringar uppstår ofta av en slump eller uppvisar ett icke rationellt beroendeförhållande till sin egen materialitet, som ljud eller skrift. Det rationella, filosofiska språk som talas i Väst kan göra anspråk på objektivitet och ren rationalitet bara till priset av att å ena sidan föra en aktiv kamp mot sådana företeelser av persuasiv eller retorisk art, som ofta sammanfattas under rubriker som musik, poesi, fantasterier av alla de slag som sedan Platons dagar fördrivits från de förnuftiga tänkandets *utopia*, så snart de visat sig vara oemottagliga för det filosofiska tukthusets kallelser; och till priset av att å andra sidan inte låtsas om, att det egna, från metaforer, retoriska tricks och poetiskt blomsterspråk renade förnuftstänkandet trots allt vilar på samma lösa grund som allt det filosofer alltifrån Platons tid velat bekämpa, fördriva eller expurgera. Den grekiska filosofins grundekvation, den att sanning är detsamma som logik, utesluter till synes allt som har med slumpens, godtyckets eller fantasins fria spel att göra; men dess öde är då att vandra idealismens väg, som förutskickar att språket bara är en immateriell form, ett slags hölje eller drapering av någonting ytterligare immateriellt – språket döms hädanefter att till skenet vara vad det i verkligheten inte är.

Men den värld som det idealistiska, rationalistiska eller västerländskt filosofiska språkidealet söker försluta i namn av objektivitet och sanning, råkar här i händerna på dekonstruktionens filosofer: vad man av hävd och sedvänja sedan länge gjort inom litteraturforskningen, gör man nu inom filosofin – om det nu är *inom* någonting alls, utöver språket, som denna dekonstruktion kan tänkas befinna sig: man benar upp de sk stilmedel m m, som den eller den diktaren respektive genren av diktverk uppvisar. Man uppsöker både i dekonstruktörens och litteraturkritikerns fall med glädje de vändningar (troper), retoriska finter, eller med ett kortare namn, den retorik som kommer till användning; man benar upp detta användningsområde, man producerar böcker med titlar av typ *Seven Types of Ambiguity* eller *Le poète masqué et démasqué* (av Empson respektive Gustafsson). För dem som varit vana vid att man som okvädningsord kan låta känneteckna exempelvis existentiälismen som en blandform av litteratur och filosofi blir sitsen plötsligt obekvämt: språket vänder sig mot sig självt i en oväntad turnering som drar *all* filosofi under samma okvädande kam.

”Litteraturen visar sig vara filosofins huvudämne och modell för det slags sanning den strävar efter”, som Norris citerar Paul de Man, Derridas kanske mest framstående följelagare i USA (s 21). Detta är ”nietzscheanism” *in extenso*, men

det är inte allt. Vi är alla förtrogna med grundregeln att man inte ska blanda ihop don med person, sakargument med personangrepp, ord med det som ord betecknar. Vi är införstådda med den grad av godtycklighet som vilar över det faktum att "bord" motsvaras av engelskans "table" o likn fenomen. Men dekonstruktörerna ifrågasätter mer än så: de ifrågasätter de olika denotationssystemens egen logiska koherens och stadga; varje språkligt system är – bortom sin ev inneboende logik – beroende av materiella faktorer: utformning och uppfinning av tex bild- eller skrifttecken, kulturellt utbyte och inlån av den arabiska nollan, i sin tur inlånad från Indien, osv, kan vara prov på denna materialitet. Våra avsikter med materien är nu *en* sak – materien en annan; materia är aldrig logik, rent förnuft. Och om man vandrar ett stycke på väg i sällskap med denna tanke skall man finna, att relationen mellan språk och tanke inte är den, som vanligen brukar antas, när det sägs: först slås man av en (godtycklig eller logiskt nödvändig) tanke, sedan yppar man densamma genom att ikläda den ord (nyckfullt idiosynkratiska eller grammatikaliskt välformulerade). Dekonstruktionsfilosofin tillbakavisar denna ingrodda föreställning om att det först finns ett väsen (en tanke) som sedan kläds i någon språklig, mer eller mindre formfulländad hör- eller synbarhet (väsendets manifestation, man frestas säga "tillbud", *accidens*). Språket är för Derrida ett system av differentiella spår, av ytterligare differenser vars spår leder ännu längre: mellan individen (det kantianska subjektet, Saussures *la parole* eller Austins *speech-act*) och det språkliga systemet (strukturalismens subjektlösa objektivitet, Saussures *la langue*, Leibniz' eller nyare positivisternas *character universalis*-ideal) faller alltid skuggan. . . av materialitet, a-logisk "nödvändighet", alltså godtycke. Varken subjektivitet eller objektivitet – ty varken individ eller system förmår att i god begreppslig ordning sluta leden kring denna materialitet, som inför ett moment av fritt spel, godtycke eller lek i ekvationen: man kan bara bli idealistisk filosof eller tuga, dvs utsluta det verkliga respektive drunkna i ett viljelöst kaos. Och man bör alldeles särskilt, menar Derrida och dekonstruktionens vapendragare, akta sig för att tro att skrift är något slags sekunda avglans av talet, som i sin tur vore ett slags prima avglans av det väsen (tanke, ingivelse, medvetande eller "idévärld"), som enligt sedvanan i västerländsk filosofi borde uppträda med arkaisk förstfödsriorätt i alla frågor. Det finns inom filosofin, lika litet som inom fysiken, ingen arkimedisk punkt. Det finns däremot olika sätt att försöka hålla oroliga och uppstudsiga meningar och betydelse under kontroll, men det är en annan sak än antagandet av något pre-etablerat, harmoniskt eller nuet helt uppfyllande, törhända disharmoniskt väsen – det är bara gammal vanlig, hederlig övertalning, retorik, metaforik, allegori med *sens moral*.

Det finns ingen pre-etablerad, nuet med presens eller framtiden med futurum uppfyllande mening, betydelse eller sanning, som allt annat skulle kunna reduceras till: denna ståndpunkt drabbar såväl fenomenologisk reduktion à la Husserl som Saussures, strukturalisternas eller Carnaps *Logische Aufbau der Welt*. Och med detta som angreppspunkt hänger sig så dekonstruktionens vapendragare åt framför allt textanalys. Man hänger sig alltså *inte* åt upprättandet av någon alternativ, *mot* tex sedvanlig formell analys eller logik satt tankebyggnad – satt mot allt hittillsvarande tänkande i syfte att t ex hegelskt *upphäva*, övervinna genom att bli arvtagare till och efterträdare den tidigare filosofin. Varje föreställning om att

dekonstruktionsfilosofin skulle vara *poststrukturalistisk* i förhållande till strukturalismen i någon hegelsk mening av ordet *aufheben* är, påpekar Norris (s 54), felaktig. Eftersom det inte finns någon yttersta eller bokstavlig mening är dekonstruktionsfilosofin medvetet inriktad på vad man kan kalla konsten att strängt taget läsa – den är (jfr Rorty igen) därför själv strängt taget, på ett stringent sätt, parasitär. Men man kan just därför också betrakta den som lika strängt taget icke-nihilistisk, lika fjärran från t ex total skepticism som den är fjärran från filosofiska pretentioner på att bokstavligen veta något. Den predikar ingenting sådant som alltings meningslöshet eller godtycklighet. Den inriktar sig på det som populärt och i kulturspalter numera omtalas som texternas *textualitet*. Om man så vill kan den sägas vara ett studium av effekterna av en logocentrisk världsbild, vars rent logiska böjelse driver den in i återvändsgränder, aporier eller paradoxer (det finns inga logiskt icke självmotsägande, slutna, icke godtyckesbefläckade system – alla försök att rädda dem typ Gödel, Russell, osv, leder in i oändligheten. V S B).

Hittillsvarande försök att reducera språket, det skrivna eller talade ordet, till en stabil meningsbyggnad vars system och yttringar troget återger den äkta, presenta meningen hos ett filosofiskt eller litterärt berättarjag, har strandat. Samma sak gäller den trogna återgivningen av talet i skriftens form: det finns inte, eller också är den bara godtrogen.

Så resonerar i varje fall Derrida, de Man, Harold Bloom och andra dekonstruktionsfilosofier. Men detta innebär som vi sett inte bara att det bakom exempelvis det fonetiska alfabetet finns en historisk genealogi, vars spår av det förgångna inses av att den grekiska bokstaven alfa kan vridas 90° så att det bildar tecknet för Oxens stjärnbild i astrologin. Skriften med dess textualitet bildar en privilegierad angreppspunkt inom dekonstruktionen som kan ge särskild belysning åt faktum att allt språkligt, som Saussure sade, bildar ett differentiellt system: varje skriftecken eller meningsfull, språkligt referens (denotation) kan bara beteckna något överhuvudtaget om det också utesluter allt det inte betecknar; kanske kan detta belysas om man vänder på ett nyckelbegrepp (bestämd negation) i Adornos tänkande så att man får ett slags "obestämd negation": hur mycket förnuftet än upplyser oss om sina preciseringar enligt all argumentationsanalytisk etikett, så får man över en skenbart "irrationell" restpost. Denna rest kommer man aldrig att kunna precisera genom förnuftig artikulation i tal eller skrift: den *måste* finnas kvar, nämligen om man alls vill fortsätta med sitt preciserande. Sedd på detta sätt ter sig de rationella processer med vilka Verkligheten hanterats alltifrån Antiken som en sorts oändliga projekt: de kan likt Tantali kval aldrig ta slut; som mål för restlös rationalisering förvandlas det totaliserande förnuftets teleologiska egenrörelse, trots ansatsen att göra sig själv fullkomlig, till ett för alla praktiska behov av "aktiv uttolkning" ständigt uppskjutande. Begreppet *différence*, "skillnad" (av franskans *différencier*, "särskilja"), omvandlas hos Derrida till det beryktade *différance*, "uppskov" (av *différer*, "uppskjuta", på engelska *to defer* i stf *to differ*). Därmed ges texters textualitet och utsagors materialitet just det spelrum, som Derrida kallar så "fritt".

Kanske är det mindre lätt att missförstå detta så "fria spel" om man benämner det Derridas "oavgörbarhetsdoktrin" – "öm punkt", "Akkilleshäl" är svårare att veta – ty trots all parasitism, principiell eller ej, *skulle* detta i princip *kunna* vara en

punkt som *ginge* att avgöra exempelvis via antropologiskt vetande, upptäckt av forskningsnya fynd. Alltså: en åtminstone potentiell doktrin, där -ismer och efterföljare skulle kunna vara i faggorna. Punkten är språklig, och närmare bestämt denna: det allrasom första ord som någonsin yttrats med denotativ referens, som tog klivet upp ur ett gyttor av expressiva grymtningar och interjektioner uppträdde, redan *i och med själva sin genesis* och kanske redan rentav *till följd av (sic!) denna samma genesis*, inom ramarna för ett system av differenser (och differanser), vars preexistens detta ord möjligen då uppdagade åt den talande: för det fanns ju alltid tillförne någon som förslagsvis, på ett visserligen utomspråkligt men icke desto mindre fullt deiktiskt sätt, medelst gestik – som di kallar't – pekat på det sålunda denoterade föremålet för det allra första ord som bar på denna konnotation.

Det är utifrån detta man kan förstå vad Derrida menar, då han tillbakavisar idén att upprätta en allomfattande, uttömmande och restlös teckenlära, en semiotik – ett projekt som alltsedan Saussures dagar förutsätter att den renodlade förnuftsprincipen skulle kunna förverkliga sig medelst verktyg vars materialitet vore lika med noll. I stället för semiotik talar Derrida om "grammatologi" – ett projekt som tar hänsyn till att *logos* eller *logistikon* (tankeförmåga) alltid från första stund, *med ens* är behäftade med verktyget, tecknens materialitet. Man kan på dekonstruktiv väg alltid förr eller senare upptäcka textens och tecknens "fria spel", exempelvis analogin mellan deiktisk gest respektive definition.

Det finns därför enligt dekonstruktionsfilosoferna ingen immateriell, självtillräcklig *logos* eller *nous*. Därför finns det heller inga ord, som skulle kunna uttrycka förnuftsprincipens sanning, äkthet eller närvaro i tal eller skrift. Det finns ingen metafysik. Det finns ingenting utom, bortom, utöver texten. Bokstavligen: nätverket, vävnaden av tecken och betydelse. *Il n'y a pas de hors-texte* är, som Norris anmärker, en av de mest anförda fraserna hos Derrida (s 41). Nietzsches uppfattning av Verkligheten som en tillblivelsens, födelsedagsvis eller genealogiskt rekonstruerade fria spel, lek, betyder – som Norris citerar ur Derrida – "en värld av tecken utan vank, utan sanning och utan ursprung, vilken erbjuder sig till aktiv tolkning" (s 60) då den uppfattas dekonstruktivt: det som oroar en, när man hör talas om efterföljare till Derrida är just faktum att det inte kan finnas några – allt imiterande är icke-dekonstruktivt. "Sanningen är den att den dekonstruktionistiska teorin bara är så användbar och upplysande som det sinnelag som sätter den i arbete", skriver Norris (s 133).

Dekonstruktionsfilosofin är, som synes, en komplicerad sak, inför vilken varje presentatör eller recensent som inte vill utöva dess "stil" torde känna en viss valhänthet komma krypande ända ut i fingerspetsarna. Den rymmer förvisso långt mer än vad som kan framskynta på recenserandets eller bokartiklarnas himmel